

מעריכים את ההערכה החלופית ברשת האתגרית ברנקו וייס

ד"ר רותי לוסטיג וטובה מהכני-בלקין⁶

"היום אני מורה טוב יותר, אני יכול להגיד שהיום אני באמת מלמד"

⁶ ד"ר לוסטיג רות שימשה כראש יחידת ההערכה במכון ברנקו וייס. טובה מהכני עבדה ביחידה עד קיץ 2016. לתהליך זה שותפים רבים ולהם התודה: לניבה חסון, מנכ"לית המכון, על שזימנה ואפשרה מרחב עשייה ולמידה. לד"ר נעמה אזולאי, מנהלת הרשת, על השותפות שלה בתהליך כולו. למיכל יעקב ממטה הרשת על השותפות והמחויבות בכל אחד משלבי המהלך. לאילנית כורך ממטה הרשת, על שסייעה ביצירת קשרים בין יחידת הערכה למורים ולמנהלים. למנהלי בתי הספר על תרומתם בתיווך השאלון המקוון למורים וגיוסם לתהליך. למזכירות בתי הספר על שסייעו בבניית התשתית לתהליך הפצת השאלון למורים. תודה מיוחדת למורים בבתי הספר שתרמו את נקודת המבט שלהם לעיצוב תמונת האקלים הבית-ספרי.

בשנת תשע"ד נכנסו כלל בתי הספר ברשת האתגרית של ברנקו וייס לתכנית "חלוצי ההערכה" של משרד החינוך. במסגרת התכנית, מקצוע לימוד נלמד באופנים מגוונים ואינו מסתיים בבחינה אחת גדולה. המנחים הפדגוגיים של הרשת הצביעו על כך שלדעתם הכניסה לתכנית זו משפיעה גם על ההערכה החלופית במקצועות האחרים. בשנת תשע"ו, השנה השלישית לתכנית בבתי הספר ברנקו וייס, התבקשה יחידת ההערכה של מכון ברנקו וייס לבדוק כיצד מרגישים המורים ביחס להוראה זו. הממצאים העיקריים שעלו מהמחקר יפורטו להלן ומראים כי היכולת לתת מענה פרטני רלוונטי ומגוון לכל תלמיד מפרק את הקושי של התלמיד ומאפשר לו להשיג הישגים. כמו כן, תהליך זה מפתח ומחזק מיומנויות חשיבה מסדר גבוה ואסטרטגיות למידה, מביא לשינוי בהתייחסות מורים ותלמידים להוראה ולמידה ומשפר את אקלים הלמידה בבית הספר.

1. תהליכי ההערכה ברשת בתי הספר האתגריים ברנקו וייס

ברשת בתי הספר האתגריים של מכון ברנקו וייס מועברים למורים ולתלמידים מדי שנה, על ידי יחידת ההערכה של המכון, שאלוני אקלים וסביבה פדגוגית. מטרת התהליך היא לאפשר למידה על אודות האקלים והסביבה הפדגוגית הבית-ספרית ולסייע לבתי הספר, למטה הרשת ולהנהלת המכון להציב יעדים לצמיחה ארגונית כבסיס לתכנית עבודה שנתית. פעולה זו תרמה רבות לבניית תרבות של ההערכה במכון בכלל, וברשת בפרט. השאלונים נבנו על בסיס של פריטים משאלוני האקלים והסביבה הפדגוגית שהעבירה הרשות למדידה והערכה של משרד החינוך (ראמ"ה) בחטיבות הביניים. כדי לתת מענה לצרכי מידע ייחודיים של הרשת פותחו פריטים נוספים במשותף על ידי יחידת הערכה, מטה הרשת ומנהלי בתי הספר.

משנה"ל תשע"ה החלה ראמ"ה להעביר שאלוני אקלים וסביבה פדגוגית לתלמידים ומורים במדגם בתי ספר בחטיבות העליונות. מתוך הבנה כי כלל בתי הספר האתגריים ברשת פועלים מתוך ערכים ועקרונות חינוכיים ופדגוגיים משותפים ונקודת המבט הרשתית חשובה כדי לקדם תהליכים ומדיניות רשתית, הסכימה ראמ"ה להעביר בכל שנה גם לבתי הספר האתגריים ברנקו וייס שלא עלו במדגם ולהמציא דוח ממצאים רשתי למטה הרשת.

בעקבות מהלך זה הוחלט במטה הרשת שלא להמשיך להעביר שאלוני תלמידים ולעבור לשאלונים מקוונים למורים, המותאמים לצרכי המידע הייחודיים של הרשת. זאת, מתוך הבנה כי הצוות החינוכי הם הגרעין והכוח המניע להובלת שינויים ושיפורים בבתי הספר ומהווים את מעגל השינוי הראשון.

השאלון בוחן מגוון תחומי תוכן⁷ המרכיבים את האקלים הבית-ספרי ומתייחסים למרחב העשייה האישי של המורה ולמרחב הבית-ספרי שבו הוא פועל. ההיגדים נעים בסקאלה של בין 1 (מאוד לא מסכים) ל-5 (מסכים מאוד).

בשנת הלימודים תשע"ו נוסף פרק חדש לשאלון אקלים וסביבה פדגוגית (ראו נספח), שהתמקד בבחינת עמדות המורים המלמדים במסגרת ההתנסות הרשתית החדשה - הערכה חלופית. במסגרת עבודה משותפת של מטה הרשת ויחידת ההערכה ובהתבסס על מרכיבי המהלך וצרכי המידע של המטה, נוסחו הפריטים לחלק זה.

⁷ לכל תחום תוכן בוצעה בדיקת מהימנות פנימית. במידה שנמצא קשר גבוה, הוא הוגדר כ"מדד" במידה ולא נמצא קשר סטטיסטי בין ההיגדים הוא הוגדר כ"תחום תוכן". המדד מורכב מסך כל ההיגדים התורמים להסבר של תחום תוכן משותף ויש קשר סטטיסטי ביניהם.

באמצע חודש ינואר 2016 הופץ השאלון למייל האישי של כל מורה. הודות למאמץ משותף של המורים, מנהלי בתי הספר, מטה הרשת ויחידת הערכה – אחוז ההשבה בכלל הרשת עמד על 89%, בטווח השבה של 76%-100%. הישג הגבוה מזה של השנה הקודמת, תשע"ה, שעמד על 84%, בטווח השבה של 78%-100%.

על מנת שתמונת האקלים תהווה בסיס ללמידה ארגונית אפקטיבית, יחידת ההערכה מיקדה את מאמציה בעיבוד, ניתוח וכתובת הממצאים בפרק זמן שיאפשר ללמוד את הממצאים ולהיעזר בהם בגיבוש תכנית העבודה השנתית לשנה"ל תשע"ז. הדוחות הגיעו לכל המנהלים ברשת בתי הספר האתגריים עם היציאה לחופשת הפסח בשנה"ל תשע"ו. לכל בית ספר גובש דוח המתאר את ממצאי בית הספר, תוך השוואה בין הממצאים בשנה"ל הנוכחית לשנים תשע"ב-תשע"ה, והשוואה בין ממצאי בית הספר לממצאי כלל הרשת. בנוסף לדוחות הבית-ספריים, הופץ למנהלת הרשת ולמנכ"לית המכון דוח רשתי המסכם את הממצאים בכל בתי הספר. הפצת הדוח שולבה בלמידה, חשיבה ועשייה משותפים של כל המעורבים - מורים, מנהלים, מטה הרשת ויחידת הערכה.

2. ממצאים על אודות תהליכי הוראה ולמידה בהערכה החלופית

כאמור השאלונים התמקדו בבחינת שלושה תחומים: האקלים הבית-ספרי, הסביבה הפדגוגית שבה פועלים המורים וההתנסות בהערכה חלופית. כיוון שעניינו של מאמר זה הוא ההתנסות בהערכה חלופית, יוצגו בשלב ראשון עמדות המורים, כפי שעלו בשאלון, על שני הממדים שלה: הערכה חלופית בהקשר של תהליך הלמידה של התלמידים והערכה חלופית בהקשר לתהליכי הוראה ותמיכה מקצועית למורים. בהמשך ייבחנו קשרים סטטיסטיים (מתאמיים) ביניהם. לבסוף ייבחנו קשרים מתאמיים אפשריים בין המדדים של הערכה חלופית לבין מדדי האקלים והסביבה הפדגוגית ותידון המשמעות של כל אלה.

2.1 תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית

סוכן השינוי המרכזי במימוש הדרך של הערכה חלופית בלמידה ובהוראה הם המורים. ההנחה היא כי ככל שהמורה ירגיש תחושת מסוגלות מקצועית, ושהוא מקבל תמיכה וליווי מקצועיים, הוא יחווה הצלחה ויאמין בדרך חינוכית זאת.

בלוח הבא מוצגים הציון הממוצע וסטיית התקן בסה"כ המדד **תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית במסגרת הערכה חלופית**, וטווח אחוז ההסכמה (מסכים מאוד ועד כלל לא מסכים) בכל אחד מהפריטים המרכיבים אותו, כפי שנתפס בעיני המורים בכלל רשת בתי הספר האתגריים.

לוח 1: דיווחי כלל המורים ברשת בהיגדים הבונים את המדד: תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית

כלל בתי הספר האתגריים תשע"ו			
169	מספר עונים (N)	סה"כ המדד: תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית (a=.850)	
3.72	+ ממוצע		
(79.)	(סטיית תקן)	1. אני מקבל הנחיה ברורה שעוזרת לי להבנות את השיעורים של הערכה חלופית	
3.38	+ ממוצע		
(1.11)	(סטיית תקן)		
52.4%	מסכים + מסכים מאד		
30.2%	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים		
17.5%	לא מסכים + מאד לא מסכים		
3.78	+ ממוצע	2. אני מרגיש שיש לי את הכלים להוראה חלופית	
(1.03)	(סטיית תקן)		
67.2%	מסכים + מסכים מאד		
23.4%	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים		
9.4%	לא מסכים + מאד לא מסכים		
3.43	+ ממוצע	3. הערכה חלופית החזירה לי את "הברק בעיניים" בהוראה	
(1.17)	(סטיית תקן)		
52.4%	מסכים + מסכים מאד		
27.0%	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים		
20.6%	לא מסכים + מאד לא מסכים		
3.56	+ ממוצע	4. בעקבות תהליך של הערכה חלופית, אני מרגיש שאני מכיר את התלמידים טוב יותר	
(1.04)	(סטיית תקן)		
58.7%	מסכים + מסכים מאד		
23.8%	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים		
17.5%	לא מסכים + מאד לא מסכים		
3.98	+ ממוצע	5. בעקבות תהליך של הערכה חלופית, אני משתמש בכלי הוראה מגוונים יותר	
(92.)	(סטיית תקן)		
77.8%	מסכים + מסכים מאד		
14.3%	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים		
7.9%	לא מסכים + מאד לא מסכים		
4.27	+ ממוצע	6. צוות ביה"ס תומך בתהליכי הערכה חלופית	
(82.)	(סטיית תקן)		
87.5%	מסכים + מסכים מאד		
9.4%	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים		
3.1%	לא מסכים + מאד לא מסכים		

תשובות המורים בתחום זה מעידות כי רוב מוחלט של צוותי הניהול של בתי הספר (87.5%) תומך בתהליכים שהערכה חלופית מזמנת. בנוסף, הממצא החשוב שעולה הוא כי כשמונים אחוזים מהמורים מעידים כי בעקבות ההתוודעות להערכה חלופית הם משתמשים בכלי הוראה מגוונים יותר גם במקצועות האחרים שהם מלמדים. כשבעים אחוזים מסכימים שיש להם כלים ללמד במסגרת תכנית ההערכה החלופית. עם זאת, רק כמחצית מהמשיבים חשים כי ההנחיה שהם מקבלים ברורה ואפקטיבית. בעקבות כך ולאחר דיונים במטה הרשת הוחלט על שינוי מבני של ההנחיה הפדגוגית בשנת תשע"ז באופן שהמורים יוכלו לקבל הנחיה מעובה ושיטתית יותר בתחום.

ממצא מעניין נוסף הוא העובדה שמעט יותר ממחצית (58.7%) מהמורים רואים בתהליכי ההערכה החלופית אמצעי להיכרות טובה יותר עם התלמידים. ממצא זה הפתיע את אנשי הרשת מכיוון שהרשת כולה מבססת את עבודתה על הקשר החזק מאד עם התלמיד, והנה, למרות זאת, נפתח כאן פתח להעמקת הקשר עוד מעבר לרגיל. אחת ההשערות שעלתה אך לא נבדקה לעומק במחקר הנוכחי היא כי ייתכן שמדובר בעיקר במורים המקצועיים, אלה שאינם מחנכי הכיתות. ייתכן גם שהעובדה שרק מחצית (52.4%) מהמורים מסכימים עם העובדה ש"הערכה חלופית החזירה לי את 'הברק בעיניים' בהוראה" נובעת אף היא מדרך העבודה הייחודית של צוותי ההוראה ברשת האתגרית ומכך שרוב ניכר מהם נמצא בבתי ספר אלה מתוך תחושת שליחות חזקה. "הברק בעיניים" היה אם כן שם כבר קודם. ההשערה שלנו היא כי חלק מאלה שהביעו הסכמה רבה עם ההיגד הם מורים שרמת השחיקה שלהם בעבודה גבוהה יותר מסיבות שונות. שני הנתונים שלעיל ייבחנו לעומק לאור תוצאות ההערכה הנוכחית בשנים הבאות על מנת שניתן יהיה לאמת או להפריך את ההשערות שלעיל.

2.2 תהליך הלמידה של התלמידים

הערכה חלופית מזמנת ומחייבת תהליך דינמי של הוראה-למידה-הערכה שיש בו הוראה משמעותית המותאמת ללומד ומייצרת למידה משמעותית. כדי שתהליך זה יוכתר בהצלחה וייתן את התוצאות המצופות, על כל השותפים לקחת חלק פעיל בתהליך. ציר מרכזי הוא תהליך הלמידה שמזומן לתלמידים. סעיף זה מציג את ההיגדים העוסקים בתהליך הלמידה של התלמידים במסגרת הערכה חלופית כפי שהוא נתפש בעיני המורים.

בלוח הבא מוצגים הציון הממוצע וסטיית התקן בסה"כ המדד **תהליך הלמידה של התלמידים במסגרת הערכה חלופית** טווח אחוז ההסכמה (מסכים מאוד ועד כלל לא מסכים) בכל אחד מהפריטים המרכיבים אותו, כפי שנתפס בעיני המורים בכלל רשת בתי הספר האתגריים.

לוח 2: דיווחי כלל המורים ברשת בהיגדים הבונים את המדד: תהליך הלמידה של התלמידים

כלל בתי הספר האתגריים תשע"ו	מספר עונים (N)	סה"כ המדד: תהליך הלמידה של התלמידים (a=.850) ¹
169	ממוצע + (סטיית תקן)	1. הערכה חלופית מסייעת לתלמידים גם במקצועות האחרים שהם לומדים
3.76	ממוצע + (סטיית תקן)	
(84.)	מסכים + מסכים מאד	
4.11	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים	
81.6%	לא מסכים + מאד לא מסכים	
13.2%	ממוצע + (סטיית תקן)	2. באמצעות הערכה חלופית התלמידים לומדים בדרכי למידה מגוונות
5.3%	מסכים + מסכים מאד	
4.29	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים	
(80.)	לא מסכים + מאד לא מסכים	
84.2%	ממוצע + (סטיית תקן)	
13.2%	מסכים + מסכים מאד	3. תכנית הערכה חלופית מתאימה לכל התלמידים
2.6%	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים	
3.61	לא מסכים + מאד לא מסכים	
(1.24)	ממוצע + (סטיית תקן)	
63.2%	מסכים + מסכים מאד	
15.8%	מסכים + מסכים מאד	4. אין תלמידים אשר מתנגדים לתהליכי הערכה חלופית⁸
21.1%	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים	
2.89	לא מסכים + מאד לא מסכים	
(1.18)	ממוצע + (סטיית תקן)	
31.6%	מסכים + מסכים מאד	
26.3%	מסכים + מסכים מאד	5. באמצעות הערכה חלופית ישנה למידה משמעותית יותר בקרב התלמידים
42.1%	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים	
3.92	לא מסכים + מאד לא מסכים	
(91.)	ממוצע + (סטיית תקן)	
65.8%	מסכים + מסכים מאד	
28.9%	לעתים מסכים ולעתים לא מסכים	
5.3%	לא מסכים + מאד לא מסכים	

ממצאי לוח 2 מראים כי אחוז גבוה ביותר של המורים ברשת האתגרית (84.2%) מסכימים עם ההיגד כי הערכה חלופית מזמנת לתלמידים להתנסות בדרכי למידה מגוונות. השיח עם מטה

⁸ מהימנות המדד חושבה ללא פריט 4. בבדיקה עם פריט 4 מהימנות המדד ירדה ל 0.524. נוסח ההיגד המקורי בשאלון היה "יש תלמידים אשר מתנגדים לתהליכי הערכה חלופית".

הרשת אישש הסכמה זו כאשר נפרסו בפנינו מגוון של שיעורים ומערכים הכוללים אמצעי הוראה ייחודיים שניכר כי הושקעו בהם זמן ומחשבה מרובים.⁹

אחוז גבוה מהמורים (81.6%) גם מסכים כי ההתנסות בהערכה חלופית מסייעת לתלמידים גם במקצועות האחרים שהם לומדים. כששאלנו את המנחים הפדגוגים של הרשת מדוע זה קורה לדעתם תשובתם היתה שההערכה חלופית בכיתות של בני נוער במצבי סיכון מאפשרת בפועל למורים להקנות לתלמידים אסטרטגיות למידה ראשוניות. בנוסף, העובדה שההערכה זו מורכבת ממגוון ומספר פריטים ונושאים מאפשרת לתלמידים להחזיר לעצמם בהדרגה את האמון שלהם ביכולת שלהם ללמוד ולהצליח בלמידה יותר מאשר מבחן אחד גדול שיש להספיק אליו במהירות את החומר.

יחד עם זאת העלה המחקר כי חלק ניכר המורים (42.1%) חש כי לא מעט תלמידים מתנגדים ללמידה במסגרת הערכה חלופית, ו-26.3% מהמורים מעידים כי חלק מהתלמידים עדיין לא גיבש עמדה ביחס ללמידה במסגרת הערכה חלופית. אנו נוטים לייחס זאת לעובדה שציינו קודם - המגוון והריבוי של פריטי ההערכה. הצד השני של המטבע הוא כי פעמים רבות אין לתלמידים במצבי סיכון את אורך הרוח לבצע משימה אחר משימה והם רוצים ל"סיים וללכת". להיבן במבחן ולהמשיך הלאה למבחן הבא.

אנשי הרשת יצטרכו להמשיך ולהשקיע זמן ומחשבה באיזון הנכון שבין שתי מגמות סותרות אלה על מנת למקסם את הרווחים שיש בהערכה חלופית ולמזער את ההתנגדות של התלמידים לתהליכים המורכבים שהיא מזמנת.

3. קשרים מתאמיים בין הממדים השונים בשאלון בתחום ההערכה החלופית

לאחר שסיימנו לבדוק את הממדים השונים בשאלון כפי שתיארנו זאת לעיל, מצאנו לנכון לבדוק גם את הקשרים המתאמיים שנמצאו בין מדדי ההערכה חלופית לבין עצמם. בחינת קשרים בין מדדים מלמדת עד כמה הם קשורים באותו עולם תוכן ומייצגים מושג תיאורטי משותף. כמו כן ניתן להקיש על עוצמת הקשר וכיוונו. משמע, כיצד שינוי באחד מהמדדים ייצור שינוי, אם חיובי או שלילי, באחר.

בשלב הראשון בדקנו האם מתקיים קשר מתאמי בין המדדים, ואכן נמצא קשר חיובי מובהק ביניהם (0.686**¹⁰). בשלב השני נבדקו מתאמים בין הפריטים המרכיבים מדדים אלה, במטרה לזהות את ההיגדים התורמים לקשר ביניהם. הלוח שלהלן מציג רק פריטים שנמצאו קשורים. שני פריטים כלל לא נמצאו תורמים לקשר בין המדדים, במדד "תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית" הפריט "צוות ביה"ס תומך בתהליכי הערכה חלופית", במדד "תהליך הלמידה של התלמידים" הפריט "יש תלמידים אשר מתנגדים לתהליכי הערכה חלופית". אפשר להסביר זאת כיוון שמדובר בשני פריטים שהם חיצוניים לרכיבי התהליך עצמו, תרומתו והישגיו. שני פריטים אלה מדברים על תמיכה/התנגדות של המורים והתלמידים ביחס לכלל החידוש. הלוח שלהלן מציג את הקשרים המתאמיים שנמצאו.

⁹ מדגם ממגוון זה ניתן לראות בהמשך החוברת (הערות עורך).

¹⁰ רמת מובהקות של 0.01

לוח 3: קשרים מתאמיים בין היגדים: תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית ותהליך הלמידה של התלמידים

תהליך הלמידה של התלמידים				הערכה חלופית מסייעת לתלמידים גם במקצועות האחרים שהם לומדים	תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית
באמצעות הערכה חלופית ישנה למידה משמעותית יותר בקרב התלמידים	תכנית הערכה חלופית מתאימה לכל התלמידים	באמצעות הערכה חלופית התלמידים לומדים בדרכי למידה מגוונות	הערכה חלופית		
**544.		**562.	**451.	אני מקבל הנחיה ברורה שעוזרת לי להבנות את השיעורים של הערכה חלופית	
**456.	**497.	**533.	**557.	אני מרגיש שיש לי את הכלים להוראה חלופית	
**707.	**643.	**523.	**410.	הערכה חלופית החזירה לי את "הברק בעיניים" בהוראה בעקבות תהליך של הערכה חלופית, אני מרגיש שאני מכיר את התלמידים טוב יותר	
**528.	**452.			בעקבות תהליך של הערכה חלופית, אני משתמש בכלי הוראה מגוונים יותר	
**571.		**583.			

כאמור, אפשר לראות מניתוח הנתונים כי קיים קשר מתאמי חזק בין הפריטים של שני המדדים. כלומר, הקשר הכולל בתפיסת המורים בין תהליכי ההוראה לתהליכי הלמידה הוא גבוה במיוחד.

שני הפריטים: **"אני מרגיש שיש לי את הכלים להוראה חלופית"** ו**"הערכה חלופית החזירה לי את 'הברק בעיניים' בהוראה"**, מתוך המדד "תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית" נמצאו קשורים בקשר חיובי חזק עם כל הפריטים במדד תהליך הלמידה של התלמידים. כך גם נמצא קשר **חיובי חזק** בין ההיגד **"באמצעות הערכה חלופית ישנה למידה משמעותית יותר בקרב התלמידים"**, במדד "תהליך הלמידה של התלמידים" לבין כל הפריטים במדד האחר.

בולט במיוחד המתאם בין ההתלהבות של המורים מדרכי ההוראה חלופית לבין תפיסתם את הלמידה של התלמידים כמשמעותית יותר. ייתכן שניתן להסיק מכך כי מורים אלה התאמצו במיוחד בגיוון דרכי ההוראה והתאמתם לתלמידים שלימדו. התוצאה של מאמץ זה היא התחושה כי אכן התלמידים נענו לאתגרים החדשים שהוצבו בפניהם וכתוצאה מכך הפכו את הלמידה שלהם לעמוקה ומשמעותית יותר מאשר בכיתות שבהן הוקנה הידע בדרכים המסורתיות. המתאם הגבוה בין למידה משמעותית לדרכי הוראה מגוונות מחזק השערה זאת.

אכן מלוח 3 עולה כי קיים קשר מעגלי בין תחושת המסוגלות-התמקצעות-התמיכה המקצועית של המורים לבין למידה משמעותית בקרב התלמידים. ככל שהמורה מאמין כי הערכה חלופית מזמנת למידה משמעותית, מרגיש בעל מסוגלות מקצועית ומצליח לממשה באופן מיטבי, הלמידה תהפוך משמעותית לתלמידים, שיחוו הצלחה בתהליך הלמידה ובתוצריו. המורה במקביל יחווה הצלחה ויטען במוטיבציה וחוויה של התחדשות.

4. קשרים מתאמיים בין מדדי הערכה חלופית לאקלים והסביבה הפדגוגית

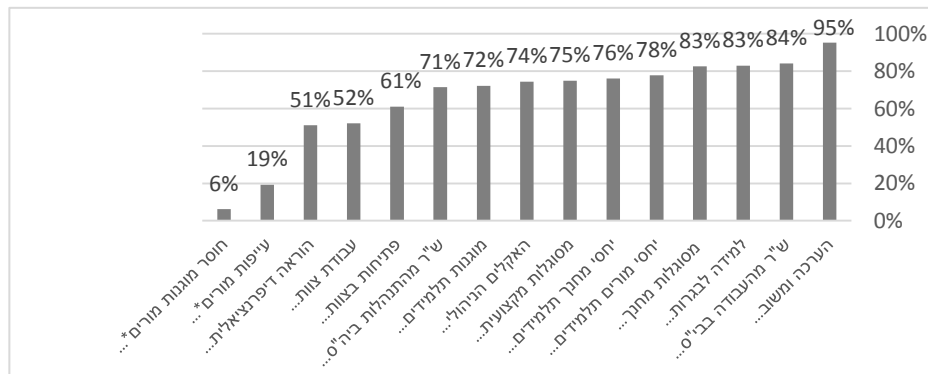
אם בפרק הקודם עסקנו במתאמים הפנימיים בין המדדים השונים של הערכה חלופית, הרי בפרק הנוכחי הרחבנו את טווח הראייה ובדקנו את המתאמים בין מדדי האקלים והסביבה הפדגוגית (מוצגים בתרשים שלהלן) לבין מדדי הערכה חלופית, בקרב המורים העוסקים בהערכה חלופית. גם כאן התקיים מהלך של שני שלבים בבחינת קשרים אלה:

בשלב ראשון נבדקו קשרים מתאמיים (ניתוחי קורלציה) עוצמת הקשר וכיוונו (זהו קשרים סטטיסטיים חזקים אותם מקיים מדד הערכה חלופית עם המדדים האחרים ונבחן כיוון הקשר - חיובי או שלילי).

בשלב השני נבדקו מתאמים בין ההיגדים המרכיבים מדדים שבהם נמצא קשר מתאמי, במטרה לזהות את ההיגדים התורמים לקשר זה. על מנת להבין לעומק את אופי הקשרים המתקיימים בין רכיבי אקלים וסביבה פדגוגית והערכה חלופית נבדקו מדדים אלה למול המדדים האחרים, פעם אחת כמשתנה תלוי ופעם אחת כמשתנה בלתי תלוי. בנוסף, נערך ניתוח רגרסיה כדי לבדוק האם ובאיזו מידה מתקיים קשר מנבא בין המדדים - אך זה לא נמצא באופן מובהק.

תרשים 1 להלן מציג את מדדי האקלים והסביבה הפדגוגית שנבדקו. בתרשים מוצגים נתוני אחוז ההסכמה הממוצע של המורים בכלל בתי הספר ברשת, בהתייחס לכל מדדי האקלים והסביבה הפדגוגית שנבחנו בשאלון בשנה"ל תשע"ו. המדדים מסודרים בסדר עולה מהמדד הנמוך ביותר לגבוה ביותר.

תרשים 1: דיווחי המורים במדדי האקלים והסביבה הפדגוגית¹¹ בכלל בתי"ס האתגריים בשנה"ל תשע"ו¹² (% המסכימים + המסכימים מאוד)

¹¹ תרשים זה מציג את נתוני המדדים בלבד, ואינו כולל את תחומי התוכן: יחסים בין מחנך להורים, שמירה על כלל התנהגות ורכז רשתי.

¹² מהימניות של מדדי האקלים והסביבה הפדגוגית: שביעות רצון מהתנהלות ביה"ס $a=0.89$; שביעות רצון מהעבודה בביה"ס $a=0.72$; עייפות בעבודת המורים בביה"ס $a=0.60$; פתיחות בצוות $a=0.77$; עבודת צוות בביה"ס $a=0.87$; יחסים אישיים בין תלמידים למורים $a=0.64$; המוגנות של התלמידים בביה"ס $a=0.74$; המוגנות של המורים בביה"ס $a=0.75$; מסוגלות המחנך $a=0.61$; מערכת היחסים בין המחנך לתלמידים $a=0.74$; האקלים הניהולי $a=0.95$; מתן הערכה ומשוב $a=0.82$; הוראה דיפרנציאלית $a=0.62$; מסוגלות מקצועית $a=0.86$; משמעות הלמידה לקראת בחינות הבגרות $a=0.77$.

שני תחומי תוכן נוספים היו בשאלון הקשורים בסביבה הפדגוגית: תהליך הלמידה של התלמידים; תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית.

מהתרשים עולה כי המדד העוסק ב**מתן הערכה ומשוב** (95%) הוא המדד שבו אחוז ההסכמה הוא הגבוה ביותר. המדד העוסק ב**חוסר תחושת המוגנות של המורים בבית הספר** הוא המדד שבו מידת ההסכמה היא הנמוכה ביותר (6%), דבר המעיד על תחושת מוגנות גבוהה בקרב המורים ברשת. כפי שאפשר לראות, יש בתרשים זה משום תמיכה בהשערה שהעלנו קודם לכן בדבר הקשר החזק וההיכרות של המורים את התלמידים המתבצע בכלל העבודה ברשת האתגרית ללא קשר בהכרח עם תחום ההערכה החלופית.

לוח 3 מציג את הקשרים המתאמיים ועוצמתם שנמצאו בין מדדי האקלים והסביבה הפדגוגית לבין מדדי הערכה חלופית. הלוח מציג רק את הקשרים המתאמיים שנמצאו. בשעה שהלוחות העוקבים מציגים בכל אחד ממדדים אלה את הפריטים התורמים לקשר, תוך ניסיון לעמוד על המשמעות של קשר זה.

לוח 4: קשרים מתאמיים בין מדדי אקלים וסביבה פדגוגית לבין מדדי הערכה חלופית

הערכה חלופית		תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית	תהליך הלמידה של התלמידים	
תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית	תהליך הלמידה של התלמידים			
				שביעות רצון מהתנהלות ביה"ס
				שביעות רצון מהעבודה בביה"ס
				עייפות בעבודת המורים בביה"ס
				פתיחות בצוות
		**522.		עבודת צוות בביה"ס
				יחסים אישיים בין תלמידים למורים
				המוגנות של התלמידים בביה"ס
				המוגנות של המורים בביה"ס
				מסוגלות המחנך
				מערכת היחסים בין המחנך לתלמידים
				האקלים הניהולי
				מתן הערכה ומשוב
		**463.		הוראה דיפרנציאלית
		**445.	**453.	מסוגלות מקצועית
				משמעות הלמידה לקראת בחינות הבגרות
		**686.		תהליך הלמידה של התלמידים
			**686.	תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית

מלוח 4 עולה כי בתחום האקלים המדד "עבודת צוות בבית הספר" הוא היחיד שנמצא קשור בתחום הערכה חלופית - תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית, בשעה שבתחום הסביבה הפדגוגית נמצאו קשרים מתאמיים חזקים בין מדד זה לבין המדדים הבאים: "עבודת הצוות בבית הספר" (**522), "הוראה דיפרנציאלית" (**463) ו"תחושת מסוגלות מקצועית" (**445).

4.1 קשרים מתאמיים בין הפריטים של המדד ההערכה חלופית - תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית לבין פריטי המדדים: עבודת צוות (אקלים), תחושת מסוגלות מקצועית, הוראה דיפרנציאלית (סביבה פדגוגית)

סעיף זה מציג את הקשרים המרובים בין הפריטים המרכיבים את המדדים השונים, למעט הפריט "בעקבות תהליך של הערכה חלופית, אני מרגיש שאני מכיר את התלמידים טוב יותר" שקשור בקשר בודד.

מלוח 5 (שלהלן) עולה כי בהתייחס להיגד "אני מקבל הנחיה ברורה שעוזרת לי להבנות את השיעורים של הערכה חלופית" נמצא כי קיים קשר חיובי חזק בין היגד זה לבין ההיגדים הבאים במדד **עבודת הצוות**: "בבית הספר עורכים מפגשים שיטתיים ומובנים לבדיקת הישגים בהוראה ובלמידה" (**513), "המורים בצוות דנים באסטרטגיות הוראה הנובעות מזיהוי צרכי התלמידים" (**502), "מורים בבית הספר מקפידים לשתף מורים עמיתים בידע שצברו בהשתלמויות חיצוניות" (**483) (שיתוף פעולה קהילה לומדת) ו"בבית הספר מקיימים דיוני משוב קבועים על אודות אירועים שונים" (**413).

לטענת בן פרץ (1995), הכשרת מורים נדרשת גם למתן כלים לעבודה משותפת של מורים בהתאמת תכניות הלימודים. עבודת צוות שבה כל מורה הוא פעיל ויכול לחשוף את הפוטנציאל הקוריקולרי של התכנית וחומרי הלמידה כדי לממש את הפוטנציאל המרבי הגלום בהם. מורים נדרשים לגלות הבנה ויכולת פרשנות של תכניות הלימודים בדרך שתאפשר להם לבנות גם תכניות משלהם לאור הבסיס שניתן להם, דרישות התחום ושונות התלמידים מבחינת יכולותיהם, כישוריהם, חזקותיהם וקשייהם.

שני היגדים נוספים במדד הערכה חלופית-תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית נמצאו קשורים למדד **עבודת צוות**:

האחד "צוות ביה"ס תומך בתהליכי הערכה חלופית", אשר בהתייחס אליו נמצא, כי קיים קשר חיובי חזק בין היגד זה לבין ההיגדים הבאים במדד **עבודת הצוות**: "בבית הספר מקיימים דיוני משוב קבועים על אודות אירועים שונים" (**512), "המורים בצוות דנים באסטרטגיות הוראה הנובעות מזיהוי צרכי התלמידים" (**503), ו"בבית הספר עורכים מפגשים שיטתיים ומובנים לבדיקת הישגים בהוראה ובלמידה" (**409). נראה אם כן כי בתהליך הכנסת החידושים המורים המפעילים את החדשנות בבית הספר זקוקים לתמיכה ולתהליך הכשרה (מיודוסר ואחרים, 2003). בשעה שתפקיד בית הספר הוא ליצור סביבת לימוד התומכת במורים בעבודתם.

השני ההיגד "אני מרגיש שיש לי את הכלים להוראה חלופית", אשר בהתייחס אליו נמצא כי קיים קשר חיובי חזק בין היגד זה לבין ההיגדים הבאים במדד **עבודת הצוות**: "המורים בצוות דנים באסטרטגיות הוראה הנובעות מזיהוי צרכי התלמידים" (**450) "לא קשה לי להפוך את חומר הלימוד לזמין עבור תלמידים בעלי רמות קושי שונות" (**410). נראה אם כן כי מתקיימת זיקה בין רכישת הכלים ותחושת של מיומנות ומסוגלות לתת מענה לשונות של התלמידים והיכולת ליישם, לבין מרחב השיתוף והלמידה שעבודת הצוות מזמנת.

לוח 5: קשרים מתאמיים בין ההיגדים של המדד ההערכה חלופית - תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית לבין פריטי המדדים: עבודת צוות (אקלים), תחושת מסוגלות מקצועית, הוראה דיפרנציאלית (סביבה פדגוגית)

הערכה חלופית - תהליכי הוראה ותמיכה מקצועית				
צוות ביה"ס תומך בתהליכי הערכה חלופית	בעקבות תהליך של הערכה חלופית, אני מכיר את התלמידים טוב יותר	אני מרגיש שיש לי הכלים להוראה חלופית	אני מקבל הנחיה ברורה שעוזרת לי להבנות את השיעורים של הערכה חלופית	
**512.			**413.	בבית הספר מקיימים דיוני משוב קבועים על אודות אירועים שונים
**409.			**513.	בבית הספר עורכים מפגשים שיטתיים ומובנים לבדיקת הישגים בהוראה ובלמידה
			**483.	מורים בבית הספר מקפידים לשתף מורים עמיתים בידע שצברו בהשתלמויות חיצוניות
**503.		**450.	**502.	המורים בצוות דנים באסטרטגיות הוראה הנובעות מזיהוי צרכי התלמידים
			**509.	בית הספר מספק לי את התנאים להצליח ביישום פרטנות בכיתה (חומרי לימוד, סביבה פיזית מתאימה וכו')
		**410.		לא קשה לי להפוך את חומר הלימוד לזמין עבור תלמידים בעלי רמות קושי שונות*
		**431.		לתחושותי התלמידים שלי חווים בשיעורים שלי הצלחה לימודית משמעותית
	**402.	**550.		אני מצליח להעריך את ההישגים הלימודיים של התלמידים במגוון דרכים
		**419.		יש בידי את היכולת להוביל את התלמידים להצלחה בבגרות
			**509.	בית הספר מספק לי את התנאים להצליח ביישום פרטנות בכיתה (חומרי לימוד, סביבה פיזית מתאימה וכו')
		**410.		לא קשה לי להפוך את חומר הלימוד לזמין עבור תלמידים בעלי רמות קושי שונות*

**המדד:
עבודת צוות**

**המדד:
תחושת
מסוגלות
מקצועית**

**המדד:
הוראה
דיפרנציאלית**

בהתייחס להיגד "אני מקבל הנחיה ברורה שעוזרת לי להבנות את השיעורים של הערכה חלופית" נמצא כי קיים קשר חיובי חזק בין היגד זה לבין ההיגדים הבאים במדד הוראה דיפרנציאלית: "בית הספר מספק לי את התנאים להצליח ביישום פרטנות בכיתה" (**.509). משמע, בית ספר מספק את התנאים הנדרשים ליישום הכלים שהמורים רכשו בצורה מיטבית. ואכן טוען אלוני (2014) כי בית הספר צריך להיות המקום בו מתאפשרת למידה משמעותית, אך יש לאפשר את התנאים לכך. תפקיד המורים הוא לעזור לתלמידים בדרך של הוראה והדרכה על מנת שיוכלו לממש את יכולותיהם, ולהפוך לעצמאים עם חיים בעלי משמעות (אלוני, 2014).

כך גם, נמצא כי קיים קשר חיובי חזק בין היגד "אני מרגיש שיש לי את הכלים להוראה חלופית" לבין המדד תחושת מסוגלות מקצועית שמקורו בהיגדים הבאים: "לתחושותי התלמידים שלי חווים בשיעורים שלי הצלחה לימודית משמעותית" (**.431), "אני מצליח להעריך את ההישגים הלימודיים של התלמידים במגוון דרכים" (**.550), ו"יש בידי את היכולת להוביל את התלמידים להצלחה בבגרות" (**.419).

היגד נוסף נמצא קשור למדד תחושת מסוגלות מקצועית והוא "בעקבות תהליך של הערכה חלופית, אני מרגיש שאני מכיר את התלמידים טוב יותר". נמצא כי קיים קשר חיובי חזק בין היגד זה לבין ההיגד "אני מצליח להעריך את ההישגים הלימודיים של התלמידים במגוון דרכים" (**.402). במדד תחושת מסוגלות מקצועית. נראה כי העבודה המשותפת על הפרויקט האישי של כל תלמיד מזמנת היכרות עמוקה בין התלמיד למורה. המורה לומד להכיר את חזקותיו וחולשותיו ולתת מענה רלוונטי תורמים לתחושת המסוגלות המקצועית של המורה.

4.2 קשרים מתאמיים בין היגדים - הערכה חלופית תהליך הלמידה של התלמידים לבין מסוגלות מקצועית

סעיף זה מציג את הקשרים המרובים בין הפריטים המרכיבים את המדדים של תהליך הלמידה של התלמידים לבין מדד המסוגלות המקצועית של המורים.

לוח 6: קשרים מתאמיים בין היגדים - הערכה חלופית תהליך הלמידה של התלמידים לבין מסוגלות מקצועית

הערכה חלופית - תהליך הלמידה של התלמידים		המדד: מסוגלות מקצועית
הערכה חלופית מסייעת לתלמידים גם במקצועות האחרים שהם לומדים	באמצעות הערכה חלופית התלמידים לומדים בדרכי למידה מגוונות	
**452.		לתחושותי התלמידים שלי חווים בשיעורים שלי הצלחה לימודית משמעותית
	**453.	אני מצליח להעריך את ההישגים הלימודיים של התלמידים במגוון דרכים
**427.	**496.	אני מצליח להתמודד באפקטיביות עם הפרעות תלמידים ללא הרמת קול
**490.	**406.	יש לי יכולת להתמודד גם עם תלמידים שאינם עומדים במילוי המשימות הלימודיות בכיתה

**מתאם משמעותי (ברמה של 0.01).

בבחינת הקשרים בין ההיגדים התורמים לקשר בין המדדים: **הערכה חלופית- תהליכי הלמידה של התלמידים לתחושת מסוגלות מקצועית** (לוח 6), נמצא כי קיים קשר **חיובי** חזק בין היגד **"הערכה חלופית מסייעת לתלמידים גם במקצועות האחרים שהם לומדים"** לבין ההיגדים הבאים: **"אני מצליח להתמודד באפקטיביות עם הפרעות תלמידים ללא הרמת קול"** (**496), **"אני מצליח להעריך את ההישגים הלימודיים של התלמידים במגוון דרכים"** (**453), ו**"יש לי יכולת להתמודד גם עם תלמידים שאינם עומדים במילוי המשימות הלימודיות בכיתה"** (**406).

כך גם נמצא כי קיים קשר **חיובי** חזק בין היגד **"באמצעות הערכה חלופית התלמידים לומדים בדרכי למידה מגוונות"** לבין ההיגדים הבאים בממד **תחושת מסוגלות עצמית**: **"יש לי יכולת להתמודד גם עם תלמידים שאינם עומדים במילוי המשימות הלימודיות בכיתה"** (**490), **"לתחושת התלמידים שלי חווים בשיעורים שלי הצלחה לימודית משמעותית"** (**452), **"אני מצליח להתמודד באפקטיביות עם הפרעות תלמידים ללא הרמת קול"** (**427).

סיכום

תכנית לימודים להערכה חלופית יוצרת למידה משמעותית לתלמידים משום שהיא מאפשרת העמקה בתכנים, היא מותאמת לקבוצת אוכלוסייה גדולה בכלל, ולתלמידים מתקשים בפרט באופן הלמידה (חוייתי וחוקר), ובחומר הלמידה המותאם לרמתם, והיא מאפשרת הערכת ידע באופנים שונים. מחקר ההערכה המתואר לעיל מצביע אפשרות כי אם מורים יקבלו את ההכשרה המתאימה לשמש כמעצבי תכניות לימודים לפי עקרונות הערכה חלופית הם יתפכו אוטונומיים בהכרעותיהם ביחס לשימוש בחומרי הלמידה ויוכלו למצות כר נרחב של שימושים אפשריים. ההערכה החלופית אף פותחת פתח למורים לפעול מהמסגרת הקטנה של כיתתם ועד להקשר הרחב של תכניות רשמיות, דבר שיביא אותם לקבל על עצמם תפקידים משמעותיים ברמת הארגון ושיפור תפקודם של התלמידים (Handler, 2010; בן פרץ, 1995).

המחקר הנוכחי אף מאשש מחקרים קודמים המצביעים על כך שהישגי תלמידים, בעיקר בינוניים וחלשים, עולים בעקבות הערכה חלופית (Stiggins 2012). נראה כי היכולת לתת מענה פרטני רלוונטי ומגוון לכל תלמיד מפרקת את הקושי של התלמיד ומאפשרת לו להשיג הישגים. כמו כן, תהליך זה מפתח ומחזק מיומנויות חשיבה מסדר גבוה, אסטרטגיות למידה, מביא לשינוי בהתייחסות מורים ותלמידים להוראה ולמידה ומשפר את אקלים הלמידה בבית הספר.

במסגרת ההתנסות של רשת בתי הספר האתגריים של מכון ברנקו וייס מתקיימים קשרים משמעותיים ומתקיימת זיקה מעגלית בין רכיבי האקלים והסביבה הפדגוגית לבין רכיבי הערכה חלופית. מכאן עולה כי כדי להמשיך להצליח בהטמעת השינוי בנושא הערכה חלופית, בית הספר צריך להיות המקום שבו מתאפשרת למידה משמעותית, הן למורים והן לתלמידים, בשעה שהוא מזמן את התנאים למימושה. תפקיד המורים הוא לעזור לתלמידים בדרך של הוראה והדרכה על מנת שיוכלו לממש את יכולותיהם להפוך לעצמאים עם חיים בעלי משמעות (אלוני, 2014). תפקיד המערכת הבית-ספרית והרשתית הוא לזמן למורים למידה והדרכה משמעותיים תוך חיזוק תחושת המסוגלות המקצועית שלהם. בשעה ששני תפקידים אלו מאפשרים לקיים ולהזין את התנועה המעגלית ולחולל את השינוי.

רשימת מקורות

- אלוני, נ' (2014). "משמעות: בחיים, בחינוך, בהוראה ובלמידה", **ביטאון מכון מופת**, פברואר 2014 גיליון 52. עמ' 5-9. וכן:
- <http://www.mofet.macam.ac.il/ktiva/bitaon/Documents/bitaon52.pdf>
- בלאנצ'ארד. ק'. קאריו. ד'. קאריו. י'. (2000) **מנהל ברגע בונה צוות ברמת תפקוד גבוהה**. בן שמן: מודן
- בן-פרץ, מרים (1995). **המורה ותכנית הלימודים: התרת כבלי הטקסט הכתוב**, מכון מופ"ת, תל אביב.
- מיודוסר, ד'. נחמיאס, ר'. פורקוש, א', טובין, ד' (2003). **חדשנות חינוכית בבתי-ספר משולבי תקשוב**. אוניברסיטת תל אביב, ביה"ס לחינוך, המרכז לחינוך מדעי וטכנולוגי
- מנשה, י. (2005). **מעורבות הורים בחיי היומיום ותפיסות אקלים בית-ספרי כמנבאים סימפטומים של נשירה סמויה בקרב בני נוער בישראל**. אוניברסיטת בר אילן, המחלקה לסוציולוגיה, רמת גן.
- סומך, א' ודרך-זהבי, ע'. (2005). **המעבר לעבודת צוות בבית הספר: בחינת הגורמים הרמת הארגון, הצוות והפרט המעכבים או מעודדים אפקטיביות עבודת צוות**. אוניברסיטת חיפה
- [/...cms.education.gov.il/NR/...6B81](http://...cms.education.gov.il/NR/...6B81) doc. המעבר לעבודת צוות בבתי הספר
- עמר, נ' ושחר, ח'. (2007). **הערכה חלופית – עקרונות וקשיים**. פנים- כתב עת לתרבות חברה וחינוך 38, עמ' 66-72,
- פרידמן, י. (1988). **מורים ותלמידים – יחסים של כבוד הדדי**. ירושלים: מכון הנרייטה סאלד.
- קס, .2000. "תחושת המסוגלות המקצועית של המורה-סקירת ממצאי ספרות". **מעוף ומעשה**, 6: (73-105).
- קרסין, י. (2010). "תפקידי המורה של הנוער הנושר והקשר שלהם לאפקטיביות עבודתו ולשביעות רצונו". **מניתוק לשילוב** 16: (99-125).
- ראזר, מ., ורשבסקי, ב., בר שדה, א. (2011). **קשר אחר - בבית ספר: עיצוב תרבות בית-ספרית שונה בעבודה עם תלמידים בסיכון ובהזרה**. ירושלים: אשלים.
- Handler, B. (2010). Teacher as curriculum leader: A consideration of the appropriateness of that role assignment to classroom-based practitioners. **International Journal of Teacher Leadership** 3.
- Kalekin-Fishman, D. (1983). Implications of Teacher Burnout for the Training of Science Teachers. **Preservice and In-service Training of Science Teachers**, pp. 537-544
- Lieberman, A., & Pointer-MacE, D. (2010). Making practice public: teacher learning in the 21st century, **Journal of Teacher Education**, 61(1-2), 77-88
- Stiggins, R. J., & Chappius, J. (2012). Introduction to student-involved assessment for learning (6th ed.). Boston, MA: Pearson Education.
- The Wallace Foundation (2008). Becoming a leader: preparing school principals for today's schools. <http://www.wallacefoundation.org/Pages/default.aspx>

מקורות אינטרנטיים

- דוח מיצ"ב מערכת, נדלה מאתר ראמ"ה - הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך
- http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Rama/Meitzav/Aklim_2013.htm